

Bevezetés

„Női nézőpontok és sorsok a pszichoanalízis-történetben” tematikájú számunkban néhány jelentős magyar és külföldi női analitikus munkáját és életútját idézzük meg. Közülük egyesek kevésbé számon tartott résztvevői a pszichoanalízis történetének, mások közismertebbek, de itt közölt szövegeikkel magyar nyelven még nem találkozhatott az olvasó. A nőiség, a női szexualitás témája, feminizmus és pszichoanalízis kapcsolata kortárs kontextusban már a *Thalassa* 25 évvel ezelőtti számaiban előkerült, és akkor közöltük Karen Horney 1926-ban megjelent klasszikus, „Menekülés a nőiség elől” című tanulmányát is.¹ E számunk nagyrészt közvetlenül szólaltatja meg a pszichoanalízis-történet női alakjait és alakítóit. Mai szemszögből nézve is (vagy talán innen nézve még inkább) érzékelhető, milyen eredetiséggel, ugyanakkor erős receptivitással viszonyultak a szerzők az őket és a pszichoanalízist foglalkoztató kérdésekhez, többek között az áttétel, az anya-gyerek kapcsolat, a kreativitás, a játék és nem utolsósorban a nőiség témájához. Az általuk tárgyalt problémák ma is aktuálisak – nemcsak a „nőiség” kérdésköre vagy az áttételről való gondolkodás, hanem az olyan, szélesebb réteget is foglalkoztató témák is, mint a mesék hatása a gyerekekre, vagy épp a diktatúra pszichés szükségletének, „sex appeal”-jének mibenléte.

Miben ragadható meg a „női nézőpont” az itt közölt szerzőknél? A „férfias/nőies” fogalmakat többnyire a korabeli jelentéskörben használják, ugyanakkor szembevetve a reflektálás a változó nemi viszonyokra, lehetőségekre és korlátokra, az új női szerepek pszichés „árával” való megküzdésre – különösen Joan Riviere-nél. Margaret Mahler és Bálint Alice gondolkodásában alapvető a korai anya-gyerek kapcsolat jelentősége, Hermann Alice itt szereplő szövege a női alkotók iránti érdeklődéséről tanúskodik. Többségükre jellemző az erős analitikus alapok mellett a társadalmi hatások hangsúlyosabb figyelembevételé.

A szám első darabja a lengyel kultúrtörténész, Klara Naszkowska friss filológiai kutatásokra támaszkodó tanulmánya, amely levéltári és személyes dokumentumok alapján rekonstruálja nyolc, a nácizmus elől az Egyesült Államokba emigrált elsőgenerációs közép-európai női analitikus – Frances Deri, Helene Deutsch, Salomea Gutmann-Isakower, Clara Hoppel, Karen Horney, Flora Kraus, Mira Oberholzer-

¹ Lásd [http://thalassa.mtapi.hu/a_folyoirat/e_szovegek/\(07\)1996_1.html#19961](http://thalassa.mtapi.hu/a_folyoirat/e_szovegek/(07)1996_1.html#19961) és [http://thalassa.mtapi.hu/a_folyoirat/e_szovegek/\(07\)1996_3.html#19963](http://thalassa.mtapi.hu/a_folyoirat/e_szovegek/(07)1996_3.html#19963). Az itt megjelent tanulmányok további kapcsolódó szövegekkel kiegészítve kötetben is megjelentek, lásd: Csabai Márta – Erős Ferenc (szerk.): *Pszichoanalízis és női szexualitás*. Budapest: Új Mandátum, 1997.

Gincburg és Christine Olden – családi hátterét és életútját, és vizsgálja többszörös – női, analitikus, zsidó, menekült, emigráns és anyai – identitásukat és ezzel kapcsolatos nehézségeiket. Ugyanakkor arra a következtetésre jut, hogy önazonosságukban sem nemzeti, sem nemi identitásuk nem játszott meghatározó szerepet, elsősorban pszichoanalitikusként definiálták magukat.

A (nagy részt) zsidó analitikusok huszadik század első felét átfogó életpályái sokszor drámai módon ágyazódnak a történelemben. Ez elmondható a tragikusan fiatalon elhunyt Kardos Erzsébetéről, a budapesti iskola egyik ígéretes tehetségéről is, akiről Borgos Anna tanulmánya szól. Kardos gyermekorvosként kezdte a pályáját, a '30-as évek elején Kolumbiában is dolgozott, ahol egy indián törzsnél folytatott expedíciói is figyelmet keltettek. Kovács Vilmánál képződött analitikussá, férjével, Pető Endrével a játék metapszichológiai leírásán dolgoztak közösen. Bár 1939-ben megkapták a bevándorlási engedélyt Ausztráliába, mégis itthon maradtak; Kardost 1945 januárjában meggyilkolta egy nyilas brigád.

Joan Riviere brit analitikus a Brit Pszichoanalitikus Egyesület első női elnöke és sok évig az *International Journal of Psychoanalysis* fordításért felelős szerkesztője volt. Nagyhatású fordítói és közvetítói szerepet játszott a pszichoanalízis szereplői és elméletei között.² Ernest Joneszal folytatott, némileg határátlépő terápiája után Freud, majd Melanie Klein analizálta, akivel később együtt dolgozott Londonban.³ Angolra fordította Freud munkáinak terjedelmes részét, és nagy szerepe volt a pszichoanalízis intézményes megalapozásában Angliában, másfelől a kleini gondolatrendszer bécsi megismertetésében is. Magyarul először most közölt 1929-es, igen modern tanulmánya, „A nőiesség mint álarc” és saját életrajza között egyértelmű a kapcsolat, sőt, egyes önéletrajzi források arra utalnak, hogy a tanulmányban leírt páciens ő maga.⁴ A nőiesség álarca Riviere értelmezésében az intellektuális nő védekezése a szakma maszkulin rendszerében, ahol tudása révén ő is hatalomra tett szert, de ezt eltűzött „nőiességgel” kompenzálnia kell, hogy elkerülje a „megtorlást”, illetve az ettől való szorongást. Riviere ugyan a hagyományos értelemben használja a nőiesség/maszkulinitás fogalmait, és támaszkodik a freudi kasztráció/péniszirigység elgondolásokra, tanulmánya mégis radikálisan újszerű, abban az értelemben, hogy felveti a nőiség szerepként (Judith Butler fogalmát használva „performanszként”) való felfogását, amelynek megjelenési formája és pszichés funkciója jelentős részben a társadalmi elvárásokkal és normákkal függ össze.

Bálint Alice tanulmánya, „Az áttétel kezelése Ferenczi kísérletei alapján” eredetileg németül jelent meg az *Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse*-ben 1936-ban, magyarul eddig nem volt olvasható. A rendkívül gondolatgazdag szöveg – Ferenczi nyomán, de saját tapasztalatokkal – ma is alapvetően releváns kérdéseket

² Nina Bakman: She can be put to work: Joan Riviere as translator between Freud and Jones. *Psychoanalysis and History*, 2008, 10(1): 21-36.

³ Stephen Heath: Joan Riviere and the Masquerade. In: V. Burgin, J. Donald, C. Kaplan (ed.): *Formations of Fantasy*. Routledge, London, New York, 1989, 45-61; Lilli Gast: Joan Riviere und die englische Psychoanalyse. Biographischer Essay zur Einführung in den Schriftenband. In: L. Gast (szerk.): *Joan Riviere – Ausgewählte Schriften*. Edition Diskord, Tübingen, 1996, 9-92.

⁴ Lásd Athol Hughes: Joan Riviere and the Masquerade. *Psychoanalysis and History*, 2004, 6(2): 161-175; Nina Bakman: Thirty Years On: Kurt R. Eissler's Interview with Joan Riviere (1953). *Psychoanalysis and History*, 2013, 15(1): 91-104.

tárgyal azzal kapcsolatban, hogyan értelmezhető, és milyen módon kezelhető gyümölcsözően az áttétel a terápiában, és mennyiben kikerülhetetlen a korai minták ismétlésének értelmezésén túl bevonnunk az aktuális terápiás helyzetet és a terapeuta valós személyét. Ferenczi szellemében hangsúlyozza, hogy az analitikus semlegességébe és passzivitásába vetett hit illúzió, és inkább hátráltatja, mint előmozdítja a terápia sikerét. Mint írja: „Az őszinteség, amelyre a páciensnek szüksége van, nem magánéletünk kitergetését jelenti, hanem azt, hogy nem csapjuk be őt. Elfogadjuk a tényt, hogy nem vagyunk a páciens számára tiszta lap, és ezzel fontos fegyverétől fosztjuk meg az ellenállást.”

Számunkban Bálint Alice egy másik, rövidebb cikke is helyet kapott: „A mese jelentősége a gyermek lelki életében” 1935-ben, szintén németül jelent meg a *Zeitschrift für psychoanalytische Pädagogik*-ban. Bálint Alice gyermekpszichológiai tapasztalatainak birtokában állítja, hogy a mesék éppen a valóság sokféleségére készítenek fel, és sokkal kevésbé szorongáskeltők, mint az olyan, nevelési célzattal írt művek, „amelyek a gyermektől rémes fenyegetésekkel vak engedelmisséget követelnek”.

Ugyancsak először olvasható magyarul Hermann-Cziner Alice egy korai írása, „Marie Bashkirtseff rajz tehetségének eredete” címmel, amely 1924-ben az *Imagoban* jelent meg. A cikk Baskirtseff naplója alapján, részben Hermann Imre munkáira utalva a – különösen a kézre irányuló – nárcizmusra vezeti vissza az ukrán származású francia festő és szobrász művészi ambícióinak és tehetségének eredetét.

Margaret Mahler Paul E. Stepanski életútinterjúból összeállított visszaemlékezései 1988-ban (az analitikus halála után három évvel) jelentek meg.⁵ Számunkban az emlékezés első, „Sopron” című fejezetét közöljük, amelyben a magyar származású Schönberger Margit érzékletesen beszél sérülésekkel terhelt gyerekkoráról, a családi dinamikáról, amit későbbi analitikus fejlődélméletének gyökereként azonosít. Felidézi meghatározó budapesti éveit, amikor osztálytársán, Székely-Kovács (utóbb Bálint) Alice-on keresztül kapcsolatba került Kovács Vilmával és a villájában összegyűlt művészekkel és analitikusokkal, többek közt Ferenczivel. A Kovács-villa szellemileg inspiráló atmoszférája különösen befogadónak és szeretettelinek tűnt későbbi bécsi analitikus képzése időszakához képest, ahol sokkal inkább kívülállónak érezte magát.

Wagner Lilla „A diktatúra sex appeal-je” című tanulmánya 1937-ben jelent meg a *Századunk* folyóiratban.⁶ Wagner Lilla az irodalom, a pszichológia és szociológia határterületei iránt érdeklődött; ezen kívül jogi tanulmányai, valamint történelmi regényei, versei és meséi is megjelentek. Több előadást és cikket szentelt a magyar nők jogrendszeren belüli helyzetének, előadásokat tartott a Feministák Egyesületében. Pszichoanalitikusi pályája csak a háború után, angliai emigrációját követően indult el.⁷ Itt újraközölt tanulmánya a diktátor és követői pszichés jellegzetességeit, a diktatórikus rendszer létrejöttének egyéni és társadalmi feltételeit vizsgálja.

⁵ *The Memoirs of Margaret Mahler*. Ed. Paul E. Stepansky. New York: The Free Press, 1988.

⁶ Wagner Lilla: A diktatúra sex-appeal-je. *Századunk*, 1937, 12(6-7): 228-236.

⁷ Lásd Borgos Anna: *Holnaplányok. Nők a pszichoanalízis budapesti iskolájában*. Budapest: Noran, 2018, 274-277.

Gondolatmenete szerint e rendszerben a diktátor személyiségének szuggesztív, normakijelölő jellege, saját mindenhatóságába vetett hite, érzéki külsőségei, „sex-appeal”-je és a követők kritikátlan, libidinális alapú fétis-tisztelete találkozik, amit egy társadalmi krízis is felerősíthet.

Számunkat egy unikális levelezés közlésével és kommentárjaival zárjuk. Narancsik Gabriella kutatásai során összegyűjtötte Jung összes fellelhető levelét Ferenczi Sándorhoz. A 22 levél közül – melynek egyik fele a londoni Freud Múzeumban található Ferenczi-hagyatékából, másik fele a zürichi Eidgenössische Technische Hochschule (ETH) archívumában őrzött Jung-gyűjteményből származik – 12 most jelenik meg először. Az 1907-1914 közti időszakot felölelő levelezés különlegesen gazdag anyagot szolgáltat a pszichoanalitikus mozgalom korabeli töréseihez, lojalitáskonfliktusaihoz, mindenekelőtt persze Jung és Ferenczi kapcsolatának változásához, többek között Freud viszonyulásának fényében. A leveleket Narancsik Gabriella alapos bevezető tanulmánya és jegyzetei helyezik kontextusba, és teszik még informatívabb forrásanyaggá.

Bízunk benne, hogy számunk hozzájárulhat a pszichoanalízis eddig kevésbé ismert alakjainak megismeréséhez, és már ismert szerzők és témák újraértékeléséhez is.

Borgos Anna